

ბარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის

ქართული ხელნაწერები

1. სასულიერო წიგნი სურათებით. ერთი კაბადონი in 32, შეძენილი ბ-ნ ლეტელიესაგან.

2. ჟამის წირვა, ანუ ლოცვათა კრებული საქართველოს ეკლესიაში სახმარებლად. 1 კაბად. in folio; დაწერილი ხუცური ანბანით, რომელიც წააგავს სომხურ ასოებს. ეს კაბადონი გამოგზავნილი იყო საქართველოდან 1731 წ. კაპუცინ-მის-სიონერთა უფროსის-მიერ.

3. სინაქსარი ანუ მთელი წლის კრებული წმიდათა ცხოვრებათა. ეს კაბადონი დაწერილია ხუცურად და მოქცეული იყო ძველ სომხურ ხელნაწერთა შორის. მე-25 ნომერს თავი და ბოლო აკლია.

4. ქართული ლექსიკონი საბა სულხან - ორბელიანისა. 1 კაბადონი in 4°, შეძენილი ბ-ნ ლეტელიესაგან (ნახე წერილი ბ-ნ ბროსსესი — „ნუგა ჟურნალ აზიატიკ“-ში). დაწერილია ხუცურად, 322 ფურც.

5. ქართული კოდექსი ანუ ვახტანგის კანონები. 1 კაბად. in folio (ნახე ბროსსეს წერილი „ნუგა ჟურნალ აზიატიკ“-ში).

6. ქართული ქრონიკა. 1 კაბად. in 4°. ეს ქრონიკა აღბეჭდა ბ-ნმა ბროსსემ ფრანგული თარგმანით და შენიშვნებით.

7. ტარიელის რომანი ლექსად. 1 კაბად. in folio. ასლი სრულია, მაგრამ სისწორეს მოკლებულია (ნამდვილი სათაური ამ რომანისა არის „ვეფხისტყაოსანი“. ტარიელ სახელია უმთავრესი გმირისა. დამწერი რუსთაველია. 258 ფურც.

7. bis. ქართული გრამმატიკა ქართულად ნაწერი, 23 ფურც. 161 სტრიქონობით. 0მ.170 × 0მ.222.

8. რომანი ტარიელისა ლექსად. 1 კაბ. in 4⁰. შემოაწირულია სამეფო ბიბლიოთეკაში ბ-ნ გამბას-მიერ. ხელნაწერი ახალი დროისაა. გადაწერილია 1811 იოანე იალღულოვის-მიერ. თვით პოემა ეკუთვნის მე-XII საუკ. ბ-ნმა ბროსემ და-ბეჭდა პოემის ნაწყვეტი „ეჟურნალ აზიატიკ“-ში. არც ეს ას-ლი, როგორც ზემოდ მოხსენებული, არ არის სრული.

9. ისტორია ომანიან ჭაბუკისა. რომან ტარიელის გაგარძე-ლებაა ლექსად და პროზად. 1 კაბად. in 4⁰, შედენილია ბ-ნ ლეტელიესაგან. ახალი დროის თხზულებაა.

10. მირიანი, ისტორია ერთი ჩინეთის ხელმწიფისა. სა-არაკო თხზულება, შედგენილი მე-XVIII საუკ. 1 კაბად. in 4⁰, შედენილი ბ-ნ ლეტელიესაგან.

11. ბარამიანი, ჩინური მოთხრობა ლექსად. ახალი დროის თხზულებაა. 1 კაბადონი in 4⁰, შედენილი ბ-ნ ლეტელიესაგან.

12. პროზად ნათარგმნი ვოლტერის ტრაგედია „აღჟირი“ თავად ჭავჭავაძის-მიერ. კაბადონი შედენილი ლეტელიესაგან.

13. ქართული გრამმატიკა. კაბადონი შედენილი ბ-ნ შულ-ცის მემკვიდრეებისაგან. ნაწერია მთლად ქართულად, 52 ფურც. 0მ.22 × 0მ.17.

14. ფილოსოფიის დასაბამი. შედენილი ბ-ნ შულცის მემ-კვიდრეებისაგან.

15. ქართული ენის გრამმატიკა ქართულად შედგენილი ბატონიშვილის დავითის-მიერ. საჩუქრად მოძღვნილი „აზიურ საზოგადოებისგან“.

16. ნაწყვეტები ქართული ისტორიისა, მეფეთა... ვახტანგ, ბატონიშვილის თეიმურაზისა (საჩუქრად მოძღვნილი „აზიურ საზოგადოებისგან“).

17. სინაქსარი-მარხვანი. ხელნაწერი ადგილ-ადგილ პა-ლიმპსესტია (217 ფურც.).

18. პროლოგი, წმიდათა საგალობელნი მარტის თთვისა-ნი. სრულად.

19. პროლოგი ივლისის თვისა.

20. პროლოგი ივნისის თვისა.

21. მათეს სახარების განმარტებანი ი. ანანე ქრისოსტომისა. სრული არ არის.

22. წერილი იმერეთის მეფის სოლომონისა პაპი პიუს VI იტალიანურა თარგმანით.

23. წერილების ნიმუშები. წერილების ასლები. ანბანის რიცხვითი მნიშვნელობა. (მე-40 ფურცელზედ მოყვანილია წერილი მარიამ დედოფლისა სპარსეთის პირველ მინისტრთან შესახებ მეფე როსტომის გარდაცვალებისა 1658 წ.).

24. ნაწყვეტი ტარიელის რომანისა. ნაწილი დაწერილია და ნაწილი აღბეჭდილი.

25. ხელნაწერი ორი ნაწილისაგან შესდგება: პირველი შეიცავს 213 გვერდს და მეორე 26 გვერდს.

ზემო მოყვანილ სიაში ზოგ-ზოგი ხელნაწერის დასახელების გვერდით მკითხველი შენიშნავდა ბროსესს სახელს, რომელსაც მეორმოცე წლებში გაურჩევია პარიზში ჩვენი სიტყვიერების ნაშთი და პატარ-პატარა წერილები უბეჭდია. მას უკან იმავე საგნის შესახებ ბევრი გამოკვლევა დაიბეჭდა თვით ბროსესსაგან და აგრეთვე ჩვენ თანამემამულეთაგანაც. თვით პარიზის ხელნაწერები კი დაახლოვებით არავის შეუსწავლია. ამ რამდენისამე წლის წინად მე დავბეჭდე „ივერია“-ში მოკლე განხილვა პარიზის ხელნაწერებისა. ახლა, რადგანაც უფრო დაბეჯითებით გადავათვალიერე ივინი, შემიძლიან მკითხველს ვრცელი ცნობა მივაწოდო.

აღნიშნული ნომრების წეს-რიგით შევუდგებით მათ გარჩევას.

I (პირველი). დაწერილია პერგამენტზე, ადგილ-ადგილ ქალღია ჩაკერებული, ხან წერილ ხუცურად ხან მხედრულად. შინაარსი მრავალგვარია. მე-90 გვერდზედ მიწერილია ხუცურადე: ღმერთო შეიწყალე ამისა მომხვეჭელისა და დამწერისა მონა ღვთისა გიორგი. ქქს უიგ, ესე იგი 1795 წ. მე-116 გვ.

149-მდე მოთავსებულია: „საქრისტიანო მოძღვრება პირველად სასწავლო ყრმათათვის აღწერილი სულხან საბაჲ ორბელიანი-საგან რომელსა ეწოდების **სამოთხის კარა**“. დასაწყისი: „სარწმუნოებისათჳს მართლისა და უბიწოისა შჯულისა, რომელი მოგუეცა წათა მამათა მიერ. მოძღვარმან ჰკითხა ყრმას ვინმე, ვითარმედ შენ ვინ ხარ? ყრმამან მიუგო და ჰქვა: ქრისტიანი. მოძღვარი: რაი არს ქრისტიანობა? ყრმა: რამეთუ გურწმენეს მართლმადიდებლობისა სარწმუნოება. მ. რაი არს მართალი სარწმუნოება? ე. რამეთუ გურწმენეს და ვიცნობდეთ ღმერთსა. მ. რაი არს ღმერთი? ე. არსება უმიზეზო და მიზეზი ყოვლისა არსებისა და ყოვლის ხილულისა და უხილავისა დამბადებელი...“ შემდეგი კითხვა-მიგება მიქცეულია მაცხოვრის დაბადების, მის განხორციელების თანხმად წინასწარმეტყველთა, სამების ბუნების, ათი მცნების, სიმბოლო სარწმუნოების და საიდუმლოთა ახსნა-განმარტებაზედ. როგორც სჩანს „სამოთხის კარი“ დანიშნული ყოფილა მოსწავლეთა სახელმძღვანელოდ.

მე-150 გვერდიდან იწყება ახალი შინაარსის ნაშთი: „აწ ესე უნდა ვიცოდეთ, რომ ხუთის თითის ქვემოდ ხუთის ეტლის მთანი არიან და ხელის გული არეას მინდორი არის და ნეკის მთის ქვემო მთოვარის მინდორი არის. წინა პირველი ცერის მთა, აფროდიტის მთა არის და აფროდიტის მთა რომ მალლა ჰქონდეს კაცს და ზედ წითელი ნიშნები და ხაზები ღრმა დიად... (საიდუმლო ასოებით მოყვანილია სიტყვა) ნიშანია“. ეს ნაშთი ავსებს ჩვენს ცხოვრებას ხირომანტიის შესახებ. აქ შეხვდებით არისტოტელის დამოწმებას და საერთო შეხედულებას დაბადებულთა ეტლზე. ვინც დღისით იბადება, მას მარჯვენა ხელი უნდა გაუშინჯონ, ვინც ღამით—მარცხენა. დედათა სქესს კი მუდამ მარცხენა ხელზე აქვს ნიშნები... ხელნაწერში ჩართულია სურათები და სხვათა შორის ჯოჯოხეთი, ოთხ რიგად ანუ წრედ დაყოფილი, საპასეჟო კიკლოსი და სხვ. პირველს გვერდზე ვკითხულობთ: „კალას გალისკა ეს არა: დ მისხალი კალა უნდა დაადნო, ა მისხალი სინდიყი უნდა აურიო. მეორე გვერდზე მინაწერია: წიგნი ესე ეკუთვნის ლეტელიეს.

ვინ იყო ლეტელიე? ლეტელიეს შესახებ „საზოგადო სია ფრანგულ ხელნაწერთა ნაციონალური ბიბლიოთეკისა, შედგენილი ინსტიტუტის წევრის წიგნთსაცავის ლეოპოლდ დელილის მიერ“, (პარიზი 1876, გვ. CXX) გვაცნობებს შემდეგს:

ლეტელიე (კამილი), ცნობილია უფრო აზბატ ლუვიეს სახელით, მეფის წიგნთ საცავის მცველი აპრილიდან 1684 წ. გარდაიცვალა 5 ნოემბერს 1718 წ. 43 წლისა. მან უანდერძა წიგნთსაცავს ყველ თავისი ხელნაწერები, რომელნიც მას დარჩა თავის პაპისაგან კანცლერ მიხეილ ლეტელიესაგან და ბიძისგან კარლ მორის ლეტელიესაგან, რეიმსის არქიეპისკოპოსისაგან. ნაანდერძევი შეიცავდა 300 კაბადონს და მრავალს დოკუმენტებს მე-XVIII საუკ. ოცდა თექვსმეტ პორტფელში და 61 აკინძულ ქაღალდებში.

(მეორე ლეტელიე კარლ მორისი რეიმსის არქიეპისკოპოსი გარდაიცვალა 1710 წ. უკანასკნელ 20 წლის განმავლობაში დიდს მონაწილეობას იღებდა სამეფო ბიბლიოთეკის მართვაში).

როგორც აქედან მკითხველი დაინახავს, ლეტელიე გადაცლილა 1718 წ. მაშასადამე ქართული ზემო აღნიშნულს 1825 წ. ხელნაწერზედ თვით ლეტელიეს ხელით არ იქმნება ჩართული მოყვანილი მინაწერი: „ეკუთვნის ლეტელიეს“, ან შეცდომაა ქართულს ქრონიკონში.

II (მეორე). დაწერილია ხუცურად პერგამენტზე, შინაარსით წააკავს გულანს. ფრანგულს ენაზე მინაწერი აქვს: C'est manuscrit géorgien dont les caractères ressemblent aux caractères arméniens; ils ont été fait par Jsaac et Mesrop ces fameux philosophes qui composèrent les caractères arméniens et géorgiens. Les derniers ressemblent beaucoup aux autres, quoiqu'ils soient autrement différent aussi je ne puis pas dire ce que contient ces manuscrits. Vol 387 in fol. ამ სიტყვების დამწერი უარს ამბობს სთქვას, რა შინაარსისაა ეს ხელნაწერი, რომლის „ასოები წააკავს სომხურს“. ჩვენი დაკვირვებით აღმოჩნდა, რომ ამ ხელნაწერში მოქცეულია ამორჩეული საკითხავნი ძველი და ახალი აღთქმიდან. (სიბრძნისაგან სოლომონისა, ზაქარია წინასწარმეტყველისა და

სხვ.). უკანასკნელს გვერდზე, თვით ყდაზე იტალიანურად მინაწერია: *Mando uno libro amico giorgiano di lingua 1731 წ.* (უთუოდ ეს წელიწადია იტალიიდან (?) გამოგზავნისა). სხვადასხვა ადგილას მხედრული ხელით (XIII—XIV საუკ.), რომელსაც ჯერ კიდევ ხუცური ხასიათი აქვს, მინაწერია: „სამას ოთხმოცდა თორმეტი ფურცელი არის; მეორე ადგილას კი: ოთხას ორმოც და ოთხი ფურცელია არის და ვინცა დააკლოს ღმერთმან ჰკითხოს დღესა მას საშინელსა განკითხვისასა“. ერთგან ვკითხულობთ: ეს წიგნი მოგეც მე დემეტრემ თქვენ იოვანეს ამ ორსა...; მეორე ადგილას (XIV—XV საუკ. ხელით): ეს წიგნი ეკუთვნის დავითსა. ჩამოთვლილია სახელები ვედრებით „შეუნდოს ღმერთმან“ და ბოლოს: „იყო ცოდვილი მონა მაღათის მონოზანი მარათა“...

III (მესამე). უთავბოლო დაწერილია ტყავზე XVI—XVII საუკ. ხუცური ხელით; მიწერილია ხუცურადვე: „სულსა დიასამიძისა ასულსა ეკატერინეს შეუნდოს ღმერთმან, მისთა დედამამათა და ძმასა შეუნდოს ღმერთმან ამინ. ღმერთო, შეიწყალე სული ჩემი ამინ“. მეორე ადგილას ხუცურადვე: „შემოგწირე მე დიასამიძემან ზურაბის ძე საალაპოდ, საუკუნოდ ჩემსა მონასტერსა. შემოგწირე და მოგახსენე თქვენ ლსალის (?) ღვთისმშობელსა და თქვენსა მონასტერსა მე იაღღმაშეილმან დავით ხურხას ყანა თქვენსავე ყანას მოკიდებულო“. ბოლოს აწერია მხედრულად: „ღმერთო, შეიწყალე მონა ესე შენი სახელით ბასილი ორსავე ცხოვრებასა. ამინ“.

IV (მეოთხე). დაწერილია ლურჯს ქალაღზე, 4⁰, 322 გვ., მხედრულად და შეკრულია ყდით. თვით ყდაზე მხედრულად მინაწერია: „წიგნი ესე ეკუთვნის ვიქტორ ლეიტელიეს“. დასაწყისი: „ამბავი პირველ სასწავლო ყრმათათვის“. წიგნი აღმოჩნდა საბა სულხან-ორბელიანის ლექსიკონად, რომელიც მას შეუდგენია ქკს ჩკპე (1685)*) ვახტანგის ბიძის მეფე გიორგის ბრძანებით სომხურ ბაგრატიონის მსგავსად, რადგანაც ქართული ლექ-

*) ეს წელი აღნიშნულია ს. ს.-ორბელიანის დაბეჭდილ ლექსიკონშიაც. ა. ხ.

სიკონი დაკარგულიყო. ბოლოში სწერია: „შემდგომად მონა-
ზონ იქმნა და გარესჯის მრავალ მთის წისა ნათლისმცემლის
მონასტერს დაადგრა ქვს ჩქვს (1698 წ.). მარტის ის მონა-
ზან იქმნა ქვს ჩლი (1710) დეკემბრის ი ხორასანს წავიდა,
მეფე ქაიხოსროს ეხმო და თებერვლის კ გამოისტუმრა მრავ-
ლის ნიჭითა მაისის ია ქართლს მოვიდა; ქვს ჩლიბ აპრილის კგ
მეფე ვახტანგს ისპაანს გაჰყვა, ორს, ნოემბერს გამოპრუნდა.
დეკემბრის კ ქართლს მოვიდა. ქვს ჩლივ, აგვისტოს იზ საფ-
რანგეთს გაიპარა. ფრანცია, ჟენევა, სიკალია, ჰრომი ნახა; ფრან-
ციის მეფე, რომის პაპი უცხოად კარგად დახვდნენ, ყოველი კაცი
გაჰკვირდა, რაც იმ ქვეყანაში უცხო და ძვირად სანახავეები
იყო, ყოველი აჩვენეს. ჰრომის პაპმა წმ. ძელის ქეშმარიტის
ჯვარის ნაჭერი უბოძა და წმ. კლემენტოს მოწამის თავი და
სხვა ნაწილნი. იზ მარიამობისთვის გამოისტუმრა, გზაზე მრავ-
ალი წმ. სახლები და ადგილები მოილოცა, ვ ღვინობისთვის
მალთას მოვიდა. ზ დეკემბერს ფრანციის მეფის მოუვიდა და
წამოვიდა. ქვს ჩლიე იანვრის ით კონსანტინოპოლს მოვიდა.
ის წელიწადი იქ დაეგვიანა. ფრანციის დესპანთან იდგა მრავ-
ლის კეთილ ხელ-შეწყობილი“... შემდეგ მოყვანილია; „მოხე-
ლენი, რომელნი არიან ქართველნი და რომელთამე არღარა
უწოდენ და დაავიწყებიესთ და სხვა თურქთა ენათაგან მოუდიეს,
მისდა ნაცვლად“. ამ სიტყვათ სიას ჩვენ სხვა დროს ცალკე
დავებუქდავთ. ბოლოს მინაწერია თქმული სახლხუცესის ღმიტ-
რი ორბელიანისა:

„სიბრძნით ტრფიალთა დამზირონ, რას ჰსწერს სულხან საბანი.
მოსურნეთ გემასპინძლებთ გიშლიათ სნატი საბანი,
ჭირით მოისთვლო ლხინ გიდგათ არ ლაწვ ცრემლითა, საბანი,
და რადგან მომშორდა, ჰმუნვას მაქვს და ზრუნვა გულთა საბანი,
ვაი მმართვებს, რადგან დავკარგე, ვინ მიმარტებდა იგავსა,
მიმდებ გვწავლიდა კეთილად და გვაშორებდა იგავსა,
მის ბრძნის ნაღვაწი იხილეთ, ოფაზობს ბიწსა იგავსა,
და ბედმან მიმუხთლა, არ მომხვდა მისისა სიბრძნის იგავსა.
საბა ძმათ ნეტარ ხსენებით მომშორდა ხანსა გრძელადაო,
კავშირს დავსნამდე თვით თავით საქმე ჰქმნის ყველა ქველადაო.

ზოგნი უქებდენ ზოგთ ჰსძაგდათ ვითა წესია ძველად
 და მტვერისა მტვერად დამტევი გაუზდათ საქებნელადო.
 მისთა შრომილთა ტრფილნი მისნი ძმანი და მონანი
 კმა ეულვსცა ეპოვა მის სიბრძნის ქართელთა წონანი
 ვარლია ზღუდე მოძრცველი დააგლო სიტყვის კონანი
 და ძმა უწერს, მოერე ძმა სთხოვე მისნივე ცრემლით მგონანი.
 ამ სიტყვის კონის მწერალი ძმა და მოწაფე მისივე,
 საბავ, დააგდე ზოსიმე მე გულ ნაღვლითა მისივე,
 თუ ვისმე გწადისთ ეს წიგნი ეგრე გმატსო, ვითა რუსთველი
 ფრიად მაშვრალი მუშაკი, მოკვდა დაეფლა რუსთველსა.

ამის შემდეგ მოყვანილია მეფე ვახტანგის ლექსი, სადაც
 საბას უწოდებს ბრძნად და ამბობს, რომ მან დიდ ხანს იმო-
 გზაურა, 66 წელი განუწყვეტლივ სწავლობდა:

„რადგან დაშვრა ასე საბა, ქება მმართებს აწლა მეცა..“

V (მეხუთე). დაწერილია ქალაღზე და შეკრულია ყლით,
 რომელზედაც ვკითხულობთ: „Vol. de 282 feuillets; les feuillets
 120, 220 sont blancs. Ms cédé à la Bibliothèque du Roi par M. Gam-
 ba, consul de France à Tiflis en Janvier 1825. Ce manuscrit a été
 copié à Tiflis en 1823 de notre ère. ხელნაწერი წარმოადგენს
 ვახტანგ მეფის კანონების ასლს. სათაურში მოქცეული index-ი
 ანბანზედ (აღდგომა დღესა ჰყრობილის განთავისუფლებისათვის;
 ავის თქმისათვის მოსამართლესთან; ასოთა ჭრილობისათვის, თუ
 რა სისხლი რა გაუზნდება და სხვა). მე-18 გვერდზედ (versa):
 „იგი ძველნი საძიებელნი ვინათგან არევით იყვნეს და საჭი-
 როსა ჟამსა ძიებასა შინა დიდად დაშო(ვ)რებოდენ მსაჯულ-
 გამგენი... ამისა აღვილ საპოვნელი მიზეზი მებრძანა ყდ ამალ-
 ლებულისა ღვათივ გვირგვინოსანისა საქართველოს და კახახ-
 ბორჩალოს მპყრობელმქონებელის მეფის თეიმურაზის-მიერ,
 რათა ღონე რამე მეძია აღვილ საპოვნელისა. და აწ მე ვიღვა-
 წე მცირედ რამეჯერ, გვარიცხვენ ძველნი საძიებელნი და მერ-
 მელა ანბანზე გამოვკრიბენ, რომელი საჩივარ სამართალნი რო-
 მელსა ასოზე უნდეს დახედავს ამის რიცხვით ძველის საძიებე-
 ლის რიცხვი მიიყვანს და მუნ ჰპოებს. მეფე აღიღეთ სუფე-

ვით...“ მე-19 ფურც. ვიდრე 55 ფურცლამდე მოქცეულია შედარებითი ცხრილი კანონთა: „დაბადება, ბერძნული, სომხური, კათოლიკოსთა, მეფე გიორგი, აღბულა, ვახტანგ“ და აღნიშნულია მუხლები ერთისა და იმავე საკითხავის შესახებ. მე-55 ფურც.: „ქ. დასაბამიდგანვე დამდებელმან საფუძველთა ქვეყნისამან და მქსელმან ცათამან უფსკრულთა გამომკვლეველმან... ვახტანგ.“ ბოლოს: „აღვწერე მოქალაქე მოსესის ძემ ტიტულიართ სოვეტნიკი ნიკოლოზ ბაღინოვი თებერვ. იე დღესა ჩყვე წელსა.“ კანონები იმ რიგზე არიან მოყვანილნი, როგორც ზევით მოვიხსენეთ: ჯერ მოსეს რჯულიდან, შემდეგ ბერძნული და სხვ.

VI (მეექვსე). in 4°, 96 გვ. ყლით. წარმოადგენს ქართულს ქრონიკას, თუმცა ის ორგინალი კი არ არის, რომელიც შემდეგ, როგორც კატალოგშია მოხსენებული, დაბეჭდა ბროსსემ ფრანგული თარგმანის დამატებით. დასაწყისი: „ქქს და თურქნი მოვიდენ მეფე გიორგი მოჰკლეს, ლაშქარნი სად დახოცეს, საქართველო მოარბიეს და წარტყვნეს თვესა აგვისტოსა კ. ქქს ოგ, ლანგთემურ ტფილისი წსტყვენა, ციხე აიღო და მეფე ბაგრატ და ანნა დედოფალი გამოასხა და დაატყვევა.“ უკანასკნელი დატა ტხე: „შაჰაბაზ ყენი მოკვდა.“ ეს ქორონიკონები შევადარეთ ვახუშტის-მიერ მოყვანილ ქორონიკონებს და აღმოჩნდა, რომ დაბეჭდილი ბროსსეს-მიერ უფრო ვრცელია, ვიდრე პარიზის ხელნაწერისა.

„ქორონიკონები“, სხვათა შორის, მით არიან საყურადღებონი, რომ იქ მოსჩანს კვალი სხვა-და-სხვა ავტორთა ნაწერებისა: ზოგნი მათგანნი თვით ყოფილან მოწამენი, მაგალითად, მესხეთის ამბებისა („ქქს სჲე სახელსა ზედა ღვთისასა გავილაშქრეთ ენკენისთთვის ნახევარსა და ქაშის ციხეს მივადექით“), ან შაჰაბაზის შემოსევის დროისა და ზოგი ისტორიულ ფაქტებს მოგვითხრობს, როგორც გამგონნი ან წერილობით წყაროს მცოდნენი („ქქს სჲგ მეფე სვიმონ და ფაშა შეიბნეს და მეფეს გაემარჯვა“).

VII (მეშვიდე). დაწერილია ტყავზე in folio, მე-XVII—XVIII საუკ. ხელით, მხედრული ასოებით. ყდაზე ვკითხულობთ: Vo-

lume composé de 2 parties; I de 258 f.; le feuell. 250 est blanc; II de 7 f. (20 Janv. 1897). მიწერილია: „ღიად ცუდი ვეფხის ტყაოსანია.“ დასაწყისი: „დასაწყისი პირველი ანბავი სპარსული რუსთველისგან ქართულად ნათარგმანები, რომელსა ვეფხის ტყაოსნად უხმობენ. ტარიელის და ნესტანდარეჯანის მიჯნურობა: ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“ და სხვ. იმ რიგზედ, როგორც არის დ. ჩუბინაშვილის გამოცემულს „ვეფხისტყაოსანში“ მეთექვსმეტე ტაეზიდან, ვიდრე ოც და მეშვიდე ტაეზამდე. პოემას დამატებული აქვს ის ტაეზნიც, რომელნიც მე დავბეჭდე მოსკოვის გარეშე საქმეთა არხივის ხელნაწერი „ვეფხის-ტყაოსნიდან“ (ნახე Груз. рукописная поэма „Барсова кожа“ изъ Гл. Москов. Архива Минист. иностр. дѣлъ). თავდება: „ამირან დარეჯანისძე მოსეს უქია ხონელსა“ და სხ. ბოლოს მინაწერია ლექსები უშინაარსო და სახელები: „ლუსვორჩ, ვა(ა)რიგორ, სურთანა“, რომელნიც სომხებს უნდა ეკუთვნოდეს. რომ ეს ჩვენი აზრი სარწმუნოა, იქიდან შეიძლება მკითხველმა დაინახოს, რომ თვით პოემაში ვპოვებთ შემდეგს: „ეს ლექსი ადამ გადაძაწყადა, რომ არის ბეზაოს ქალი(?) ცოდვისაგან ვიტანჯვი, მიშველეთ, ვინცა ხართ სამოთხის შვილი... და ესე წიგნი არის სამასი რვა არის. დაიწერა შამახის წიგნი იანვარს იე ქვს ტზ (=1619). წიგნის მეორე ნახევარში მოქცეულია: „სამთვარეო, მართალი, ქეშმარიტი.“

VII (მეშვიდე) bis. 23 ფურცელია in 4°, ქაღალდზე დაწერილი ხუცურად და მხედრულად **ღრამმატიკა**. „ღრამატიკა არს ჰსწავლა ხელთმძღვანელი კანონიერი უბნობისა და მართლ-წერისადმი. ღრამმატიკა განიყოფის სამთა ზედნაწილთა: 1. ლექსთ წარმოებასა ზედა; 2. ლექსთა თხზულებასა ზედა, 3. მართლწერასა ზედა. თავი პირველი: ასოთათვის, მარცვალთა და ლექსთა. თავი მეორე: განყოფილებისათვის ლექსთათვის (სახელი, ნაცვალ სახელი, ზმნა, მიმღეობა, თანდებული, ზმნასა ზედა, კავშირი, შორისდებული). თავი მესამე: რიცხვი და ბრუნვა (წრფელობითი, ნათესაობითი, მიცემითი, შემასმენელობითი, დაწყებითი, მოთხრობითი, მოქმედებითი, წოდებითი). კან-

კლედობა იათხვეარად იქმნებიან: I დაბოლოება უხმოთა ასო-ზედ; II ა, ე, უა, უტ-ზედ (სიტყუა, ტყუტ); III, ი, ვ; VI, ო, უ. ზმნა-სახე: სხმით გარდასვლითი, მრჩობლთსხმით გარდასვლითი. პირველი აღნიშნავს მოქმედებას პირის ანუ ნივთისა უსაშველოდ (ვწერ); მეორე—საშუალებით სხვისა პირისა ანუ ნივთისა (ვაწერინებ). დრონი: აწყყო, წამყო (უსრული, სრული, უსრულესი, უუსრულესი), მკობადი. სქესი ზმნისა: საზღვრებითი, ბრძანებითი, პოტეტიკა, ე. ი. უკეთობითი და განუსაზღვრელი“. ღრამმატიკაში მოყვანილია მაგალითები კანკლედობის და მიმოხვრისა.

VIII (მერვე). აგრეთვე „ვეფხისტყაოსანია“ in 4⁰, ქალაღღზე დაწერილი: „ამა ამბავის პირუტლი და ამო და სასმენელად შუტნიერი სწავლისათჳს მოშაირეთასა ტარიელისა და ნესტანდარეჯანის ვეფხისტყაოსნად უხმობენ.“ დასაწყისი: „რომელმან შექმნა სამყარო“ და სხვა. ჩვეულებრივი ტექსტია ცნობილი პოემისა. ბოლოს: „სრულ იქმნა ხელითა იოანნე იაღღუზის ძისათა. აპრილის 21. წელსა 181“.

IX (მეცხრე). ნაწერია მხედრულად ქალაღღზე 4⁰ და დასურათებული (სპარსული ტიპები და ჩაცმულობა): „ამბავი პირველი ტარიელის შვილის სარიღონის ძისა ომაიან ქაბუკისა, რომელიცა ამბავი ესე ზედ მოებმის ამბავს ვეტფ-ტყაოსნისას“. დასაწყისი:

„დიდება შენდა, დიდება, ღმერთო, ყოვლისა მპყრობელო,
ჩვენ უღირსთაგან უცნობო, ენითა მიუთხრობელო,
ცათა და ცისა მნათობთა საკვირვლად მაბრუნებელო.
ქვეყნისა, ქართა, ჰაერთა და ზღვათა შემძრწუნებელო“.

მინაწერი: „ჩემი თქმული შაირი მაჯამად და თავად კიდურ წერლობადვე ჩემივე სახელი დავით:

ღანაკოდარი სევდით გული რა დიღეგს იგება,
ზიზრაზე მუნით აზატმან წყლულო ჰირს ქვერად იგება,
ისრით ნაკრავსა სჯეროდა კვლა ლახვარს გულს ნუ იგება,
თვალთა ნუ იღენ ცვარებსა იგვე დღე შენდა იგება.

მისივე: „დასაწყისის მქონე სკმუნავ სოფლისთა მომკლეს მანათა,
ვის მისცნა გაუმწარებლად შვებანი ან ცხრა მანათა,
ისწავენ გაქესვე დასასრულ, დაგიშთენ ოქრო მანათა,
თლილა სპეკალთ დღეს შენ ოხრება ხვალ მე მომცნა მანათა.

„ჩემ მცირისა ალექსის ძის დავითისაგან ესრეთ მორგებ-
სენნესთ მკითხველთა: ამისა კითხვა ჩემგან ვიცი, რომენ სათან-
მდებო არაა, არამცა აღწერა, მარა სევდიანი საწოლთა ვსჯე,
ნუგეშთაგან ყოლე მოკლებული. სოფელსა არ ვემდუროდი,
მარა უბრალოდ დასჯასა ჩემსა ვკვიროდი... და ესდენთა ჭირ-
თა განმრავლებამან საპყრობილეთაგან შემდგომად გამოსვლა-
მან ესე აღმაწერინა. ცუდად ჯდომას ცუდი შრომა ვარჩიეო.
სრულ იქმნა ძალითა დეთისათა თთვესა თებერვალსა, რიცხუსა
4, წელსა სიტყუასა დეთისა 1782. **ძაღაღ-კეთიღშობილი ალე-
ქსის ძე რეკტორი დაჯათ.** მხედრული ხელი საუცხოვოა.

ყდაზე: „წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკატორ ლეტელიეს. *Histoire d'Omayn oman en vers et en prose* (მართლაც მეორე ნახევარი პროზად არის დაწერილი) Volume de 97 feuil, 21 Janvier 1897.

X (მეთათე). 32 ფურცელი ქალღღებე, 4⁰: მე-XIX საუკ. ხელით დაწერილი. ყდაზე: „წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკატორ ლეტელიეს“.

დასაწყისი: „აქ ამბავი პირველი, თავი დასაწყისი ჩინეთის ხელმწიფისა. ამა წიგნსა ეწყოდების **მირიანა**“. დასასრული: „ქორწილი მირისა და ნომ აკთამბისა“. მინაწერი: „აღიწერა წიგნი მირისა და ნომისა ქვს უნც“ (1760 წ.). თავში სხვა ხელით ლექსი:

„გიწერს ბრძენი შვენიერად უმსგავსოსა საქმეს მოკლედ
რას მაშიყაბ ვისსა მეცნი მბრძნობენ ძველსა პროკლად
ტრფიალების მდრანჯველობით ყვავე ვარდზედ ნუხარ პროკლად
და შვენებრ მსგავსთა ელატიცე მათთა ბაგეთ იყავ მლოკლად.

XI (მეთერთმეტე). ყდაში შეკრული, ქალღღებე 4⁰ დაწერილი (ეკუთვნის ვიკატორ ლეტელიეს), 83 ფურცელი. დასაწყისი: „კარი პირველი დასაწყისი ჯონშერ ჩინელთ მეფის ამბავნი, რომელსაზედან იწყებს მიჯნურობა გულიჯანისა და

ბარამ ქაბუკისა. ისმენდინ მეფეთ მეფეო! ცხოვნი უკუნისამდე. უხმობენ წიგნსა ამას ბარამიანად.

არსებით ფხადი ერთუფლად სამსახედ გვაშოვნებასა,
 მამისა მიერ მესადა, ეგრეთ სულისა თნებასა,
 გვაშეებით შეურევენელსა, ხორცთ შესხმით ბრწყინვალეებასა,
 ვმადლობდეთ მარგედ სულისა, მიწანი ვასხაჲთ ქებასა.

ცის და ქვეყნის შემქნელის დიდების შემდეგ „ბარამიანის“ დამწერი მოგვითხრობს: იყო ჩინეთში უძეო ბრძენი და მდიდარი ჯონშერ, რომელსაც ჰყავდა ასული მშვენიერი გულიჯა. ამ ქალის და ბარამ ქირმანელის გამიჯნურება შეადგენს შინაარსს „ბარამიანისას“.

ამ ამბისა ქართულად მთარგმნელმა კაცმა ქებულმა,
 ესე დაგვიღო ჩვენ ვჰპოვეთ აქა და იქი რებულმა.

ბარამი და გულიჯა დახასიათმბულნი არიან სილამაზის მხრივ, როგორც შოთას ტარიელ და ნესტანი. „აწ გითხრა ბარამ პირადმზე, ქაბუკად სახელდებული“... „მისი სახელი გულიჯან კეკლუცად ჰქონდა ჰშეენება, მთვარესა მისი სინათლე თუ მისცემოდა—ენება. ნატრიდის სხივთა ეთერი მზემან დაეწყის ქენება და ვარსკვლავთა მხევალ მონობით, მათ მისგან უნდა ხსენება“. წაბაძვა რუსთაველისადმი მოსჩანს სხვა ადგილებიდანაც: „ბარამ ძე ჰყვანდა მეფესა, იგი მებრძოლთა მზარავი; მას მისცა სპასალარობა“... ნ.-დარეჯანის შეხვედრას მოგავიწყებთ: „ქარმან კუბოდგან ახადა ფარი... გამობრწინდა ბნელსა მთვარე... ერთმანეთი შეიყვარეს“. გმირი საწოლსა იყო სევდიანი, როცა მასთან მოვა წერილით ქალი და ეტყვის. „ჰკადრა მზემან შენმან გამომგზავნა“. წიგნი გულიჯანისა მინაწერი საყვარელსა თანა იწყება: „მოგიწერო თვალთა ნათელი ლომო ლომთანა ნარეო“... სწერს სევდით ურვილი გრძელს, მრავალ სიტყვოვანს ეპისტოლეს, რომელზედაც პასუხს უგებს ბარამ: „სე ცისა ეტლთა მფლობელიო, მზისაგან უფრო მზეოდა... სამოთხისა წალკოტო, მთვარეო მაშევენებელიო.... მებრძანა ნუხარ მოღრუბლით, აწ მზისა იქმენ მნახანი“... შეჰკრა უსტა-

რი და გაგზავნა. როცა შეიყარნენ, „დასდნენ ქალყმანი ვითა ვთქვა მათ ორთა მზეთა ხარობა“. დაკოცნის შემდეგ გმირი დაბრუნდა სახლში. გაიგებს ქალის მამა და ბარამი იძულებულია უდაბნოში გადიკარგოს. გულიჯან მოცულია მწუხარებით და დედის ნუგეშის ცემით დამშვიდებული. ბარამ მინდვრად „დღისა მზეს ეაჯება, ღამე აღხენდის მთვარეო“. შემდეგ შოთას წაბაძვით მოყვანილია „აქა ბარამისაგან მნათობთა საუბარი“. დასახელებულია მზე—ეტლი მეფობისა, მთვარე—ეტლი მოგზაურთა, ცისკარი—ეტლი სნეულთა კურნებად, ოტარი—არს ეტლად მწიგნობართათვის, მარხი—მხედართათვის, მუშთარ—ვაზირთა, ზუალ—(აფროდიტა) სამეუშაკო ია. ბაღში „ზარდახანისა“ იგი ემუხსაიფება ბუღბუღს საყვარლის მუხთლობაზე. წავა შემდეგ ბაღბეთად და მოლადის შეხედება, ბაღბეთის მეფის სპასალარს როგორც ეს უკანასკნელი თვით გამოუცხადებს ბარამს. მოლადი თანაუგრძნობს სიყვარულისაგან ფერდაკარგულს ბარამს და მისწერს წერილს ბაღბეთის მეფეს ნარიმანს, სადაც აქებს სილამაზეს და აღერსიანობას ბარამისას და სთხოვს ნებას წარუდგინოს იგი მას. პასუხი მოუვა და ბარამი გამოცხადდება მეფის წინ, რომელიც აღტაცებაში მოდის მის სიკეკლუცით და მქვერმეტყველობით. ნარიმანის დახმარებით ბარამი წავა ჩინეთს თავის სატრფოს საქმენელად. გზაში ვინმე ბარზამნისაგან შეიტყობენ, რომ გულიჯანის მამა გარდაცვლილა და ასული მისი უარს ამბობს მეფობაზე, რადგან მწუხარებით არის მოცული. ბარამი ნარიმანით შევლენ გულიჯანის სამეფოში და მწუხარება გათავადება ქორწილით. ნარიმანი დაბრუნდება სახლში. პოემა თავდება გულიჯანის სიკვდილით. „დასრულდა წიგნი ესე ბარამიანი და იქმნა მიჯნურთა ამბავი ლექსი 812, რომელმან გავლექსე თვის სამსა და დაეწერე ღღეში რვეული ერთი და მისთვის ვერა რაი კაი ხელი. ამბათ ქებას ცალკე უნდა წაიკითხდეთ.“ სჩანს ამბად, პროზად, ყოფილა ბარამიანი და გაულექსაეს უცნობს ავტორს. „დასრულდა გალექსვა აპრილის გასულს ქქს უიდ (1726). ეს ბარამიანი მე აღლექსის ძემ დავითმა გაემართე ქქს უოვ

(1788), თიბათვის თ (9). „კალმად ფრთა მქონდა და ქალღმერთს და მელანს თქვენც ხედავთ, ამისთვის კაი ხელი ვერ მომივიდა“. პირველს გვერდზე მოყვანილია ყაფლანის შვილის საბას ნათქვამი:

აღმას ბასრი გაღესილი დავჰკარ ენათ კაიმით ზმანათა,
 ცე თვით იტყვის კმარის ლმობა, მის ნათქვამთა ორპირ თქმათა,
 ყამად რას სთხოვთ, ტვირთს უმძიმებთ ფუცვით ქმნილთა ღისთა ყრმათა,
 შლის ჩირთს ცაშლით წვიმით, ჭეხით, ხეხმალ ჯირკთა ჰაჟის ხმათა.

შემდეგ ერთი უწმინდური ლექსია მოყვანილი და თვით დავითისგან (რექტორი) მიწაწერია: „ეს ცუდი ლექსია... ხუმრობაა.“

XII (მეთორმეტე). in folio, წითელი მელნით ქალღმერთს ჰქონდა ფურც.: „წიგნი ესე ეკუთვნის ვიკტორ ლეიტელიეს.“ „ალზირა ანუ ამერიკელი ტრადედია.“ მოქმედება პირველი. ა. ალვარ და გუსმან. აღჯან: მადრიტის უზენაესმა მართებლობასა აწ შენდა ურწმუნობის მოადგილობაჲ ჩემი, საყვარელო შვილო“ და სხვა. ენა თარგმანის გამომეტყველია, პოეტური, ღრმა. ამგვარი სიტყვები და ფრაზები, როგორც: „ღიშანელი, კმუნვა სახესა მისსა ზედა გამოწერილიყო“, მოწმობენ, რომ „ალზირა“ ქართულად რუსული ენიდან არის ნათარგმნი. მართლწერის მხრივ აღსანიშნავია: არისკებენ, გარნა, რაჲ, თქუპნ, ტვრთი და გვაფიქრებინებენ, რომ ალზირა ნათარგმნია ამ საუკუნის დამდეგს, ანუ წარსულის საუკუნის დასასრულს.

XIII (მეცამეტე). „ღრამპატკა“ 52 ფურც., მე-19 და 51 თეთრზე და დანარჩენი შავზედ ნაწერი. წარმოადგენს განმეორებას იმ გრამმატიკისა, რომელიც ჩვენ ზემოდ აღვწერეთ № 7 bis.

XIV (მეთოთხმეტე). შავს ქალღმერთს in 4° მხედრულად და ხუცურად 75 ფურცელზედ ნაწერია: „წინასიტყვაობა ფილოსოფიისათვის და ნაწილთა მისთა.“ რაოდენ არს ცნობა კაცობრივი? „სამგვარი: ისტორიებრი, ფილოსოფიებრი და მატემათიკებრი. პირველი გვიჩვენებს საქმეთა ნივთა და მყოფთა; მეორე — მიზეზს და მესამე — ზომას. ფილოსოფია იყოფა ორ ნა-

წილად პრაქტიკული და თეორეტიკული. უკანასკნელს ეკუთვნის: ფიზიკა, მეტაფიზიკა (ონტოლოგია, კოსმოლოგია, ფსიხოლოგია, ღვთისმეტყველება). პრაქტიკულს ფილოსოფიას შეადგენენ: საზოგადო საზოგადოება (ახლანდებურად სოციოლოგია), ეტიკა, პოლიტიკა, უფლება. შემდეგ ავტორი შეიგრძობს ლოგიკის განხილვას—ქვეყნების გამოაშკარავება. პირველი თავი დათმობილი აქვს იდეის ანალიზს [„ანუ მოგონებას“]; მეორე თავი „ხმარებისათვის ლექსთა სიტყვათა შინა.“ ხმარება სიტყვათა მეტაფორიულად ანუ სიტყვათა აზრის შეცვლით; მესამე თავი საზღვართათვის. საზღვარს შინა საჭირო არს: „ნათესავი“ (უთუოდ genus) და სხვაობა სახეთა (სხანს ავტორს აქვს სახეში species); მეოთხე თავი განწვალებათათვის (განაწილება ყოველადის კერძთა თვისთა ზედა). მეხუთე თავი განსჯათათვის და წინადადებათათვის; მეექვსე თავი გონების მოქმედებისათვის (=умозаключение) და სილოგიზმისათვის და მეშვიდე თავი უკანონოთა სილოგიზმთა და აგრეთვე მათთვის, რომელნიცა უსაშალოდ იწოდებიან.“ აქვე მოყვანილია დილემა და სახენი სილოგიზმისა. თავდება სიტყვით: „დასასრული I ნაწილისა.“ ეს ლოგიკა ანტონ კათალიკოსს უნდა ეკუთვნოდეს. ენა მოგვავაგონებს მის მეტაფიზიკას და ფილოსოფიას.

XV (მეთხუთმეტე). in 4°, უდიო, შავს ქალაღდზედ, 81 ფურც. ლამაზად დაწერილი (მინაწერი 21 Janvier 1897). „ღრამატიკაჲ ესე ვინაითგან არს ქართულსა ენასა შინა ურჩიულესი (très bonne), ამისათვის უძღვნი დიდებულსა პარიჟის შდ ბრძნის მეაზიელ. საზოგადოებას, რათა წვერნი მისნი ქართულსა ენასა მეცნიერნი სარგებლობდენ ამით უპატივცემულესად სრულიად ზემოესა საქართველოესა და სხეთა მეფის გიორგისათვისაჲ.“

ხუცურად: „დავითის მიერ დავითიან-პანკრატოვან ირაკლი მეორის პირმშო ძის გიორგის პირმშო ძისაგან ხელხებაჲ წ. ჩღუ, ხოლო ქართულსა ზედა უმც, სამეფოესა ქალაქსა ტფილისს.“ მესამე-მეოთხე გვერდზედ: მისს „უმალღესობას სრულიად ზემოესა საქართველოს მეფეს მეორესა ერაკლის შდ უმალ-

ლესს და უმოწყალებს ხელმწიფეს. ვინაჲთგან კმაჲ მიზეზი შრო-
მისა ჩემისა ესე არს, რათა კარისა მიმართ სიბრძნისა იყოსმცა
გზაჲ სლვისა ჩვენისა, ამის გამო აღმძრა ერთგულეობით მან სი-
ყვარულმან თქვენმან და ერისა თქვენისა, ვინაჲთგან მოუცლენ-
ლობასა ქვეშე შეერდომილ არიან და არცა აქვთ მოცალეობა,
რათამც ფილოსოფიით იყვნენ შემცნებულ. ამის გამო ვჰყავ
შრომაჲ, შემოვიხვენ ადვილ გასაგონი ესე ძველთა და ახალთა
ღრამმატიკათა კითხვა მიგებითი მცირი ესე წიგნი, რომელ არს
გზაჲ სიბრძნისა, გინა კლიტე მეცნიერებისა... უკეთუ ჰპოვოთ
რამე შეცოდებაჲ, მაქვს იმედი მოტევებისა. უძღაბღესი ძო-
ნა დავით.

„კითხვა. რა არს ღრამატიკა? მიგება. ღრამატიკა არს შემძლე-
ბლობა მართლ უბნობისა და წესიერად წერისა“. ანტონ კა-
თოლიკოსის გავლენა ეტყობა ენაზედ: „თვის განყოფილები;
თვის კავშირისა“. ამ ღრამატიკაში მიღებულია 8 ბრუნვა: წრფე-
ლობითი, ნათესაობითი, მიცემითი, შემასმენლობითი, დაწყები-
თი, მოთხრობითი, მოქმედებითი, წოდებითი. დასაწყისში ავ-
ტორი მოგვითხრობს ბგერათა და ასოთა შესახებ, შემდეგ გა-
დადის ეტიმოლოგია-სინტაქსისზედ. დასასრულ მოყვანილია ხუ-
თი მარტივი ბგერა პორფირი ფინიკიელიდან (?).

XVI (მეთექვსმეტე). in 8° ყდაში კარგი ხელით ნაწერი
„შემოკლებული მოთხრობა გამოკრებილი უწინარეს მდგომარ-
ეობისა ამის საუკუნისა აღმწერელთაგან საქართველოჲსა ის-
ტორიათასა“. შესავალი. ფრანციელთა ერთა დიდებულისა სა-
მეუფოსა ქალაქისა პარიჟის ყოვლად ბრძნის მეაზიელის მიმართ
საზოგადოებისა მიიძღვნების შრომილი ესე სახსოვრად საზო-
გადოებისა მის და პატივისცემისათჳს ღირს შესახებულისა სი-
ბრძნის მოყვარებისა მათისა... ხელეყავ სრულყოფად წიგნისა
ამის წ. ქრის. 1832 მიზეზითა ამასა წელსა შინა მოწერილისა
ჩემდა მომართ და უწყებისა უფ. ბროსეტის მიერ მეაზიელისა
საზოგადოების წევრისა, რომელიცა არს მეცნიერ ქართულისა
ენისა... პირველი კითხვა ჩემდამი მომართ იყო ესე: ვითარმედ
რაოდენნი მეფენი იყვნენ საქართველოსანი, რომელთაც ეწო-

დათ გიორგი და რომელსა ჟამსა. და კითხვა მერა, რომელ ვახტანგ ქართლისა მეფე ლიონისა ძეა მერაოდენე არს ვახტანგ გვაუწყეთო, რადგან მეაზიელ. საზოგად. წევრთა მოყვარეთა ისტორიათა გამოძიების საერისთო უწყებაჲ ამისი. ამისთვის ხედვყავ წერად შესამცნებელთა ამათ, თუმცა ისტორია საქართვე. არა სრულიად აღწერილ არს წიგნსა ამას შინა. ესასოებ უბრძნისისა მგსაგან საზოგადოებისა, რომელ შრომილსა ამას ჩემსა არ უგულვებელს ჰყოფს; არამედ შეიწირავს... რაჲცა შეეხების ისტორიასა, ქეშმარიტებით გარწმუნებთ ამას, რომელ არც ერთი სიტყუაჲ მომატებულ არს, გინა დაკლებულ ჩემ მიერ, ყოველივე გამოძიკრებია დიდისა შრომითა უღრმესიც პატივისცემითა... **მეფის გიორგის ქე თეიმურაზს.** აღიწერა სამეფუფოსა ქალაქსა შინა სანკტებტერბურგსა.“ ავტორი უგებს ამ წიგნში პასუხს ზემო მოყვანილ კითხვებზედ.

XVII (მეჩვიდმეტე). წიგნთსაცაჲში ვერ იპოვეს.

XVIII (მეთვრამეტე). ტყავზე in 8° 138 ფურც. წვრილი ხუცური ხელით ნაწერი უთავბოლოდ მოღწეული ჩვენ დრომდის წმიდათა ქებანი მარტის თთვეში.

XIX (მეცხრამეტე). ტყავზე in 4° წვრილი ხუცური ხელთნაწერი. თავი ზ ბოლო აკლია. წმიდათა ქებანი ივლისის თთვეში.

XX (მეოცე). ქებანი ნაწერი ტყავზე ხუცური ასოებით.

XXI (მეოცდაერთე). ტყავზე in folio ნაწერი ხუცური ასოებით 178 ფურც. სახარების განმარტება. თავი და ბოლო აკლია. ადგილ-ადგილ მელანი გადასულია.

XXII (მეოცდორე). წერილი სოლომონ მეფისა: „მათს უწმინდესობას პიო პაპს მეექეს. (Alla Santita di Pio PP.VI) უწმინდესისა და უნეტარესისა წმიდათა მოციქულთა ყოვლისა ქრისტიანობისა განმანბთლებელთა პეტრესა და პავლესა დიდსა საყდართა და პატიოსანსა ეკკლესიასა ზედა მჯდომარესა დიდისა ქალაქისა რომისა მპყრობელ განმგესა ყოვლისა დიდებითა აღსავსეს უფალს ბატონს. ჩვენ მაგათი ჟამ მარად სამსახურისა და კარგად ბრძანების წადიერ სრულიად იმერეთის მეფე სოლომონ წმინდას მარჯვენას ხელს მოხვევენას მოვასხენებთ, ვიკითხავთ მაგათს

უწმინდესობის მშვიდობის ამბავს, ვთხოვთ უფლისა ჩვენისა იესოს ქრისტესაგან გვეუწყოს. ამას მოგახსენებთ მათს უწმინდესობას ჩვენ და ჩვენი ქვეყანა ყოველთვის ბრძოლით ურჯულთაგან დიად შეიწროებულია, რათა მოხედოთ. სხვას ამას მოგახსენებთ—ვედრებას ვყოფთ წინაშე მათსა ორი აქიმი ასრეთი გვიწყალობოთ ყოვლის სასწეულებისა ოსტატობით სრული იყოს თავისის წამლებით და რიგით სტომაქის სწეულების, თიპრის ჩამოსვლის თუ ჩამოუსვლელის კარგად იცოდეს. თქვენეულად თქვენ რომ გეკადრებათ ერთი სათიც კარგი გვიბოძეთ ბატონო. აღიწერა თვესა აგვისტოსა კე, ქქს უფხ. ბექედლი სოლომონისა პაკეტზედ: „მის უწმინდესობას უფალს ბატონს ზიო პაპს მეექსეს მირთვას ეს წიგნი“.

XXIII (ოცდამესამე). in folio მხედრთლად მიწერ-მოწერისა ნიმუშები, რომელსაც დართული აქვს ბროსეს შენიშვნა. ბროსეს განუხილავს იგი პეტერბურგში პარიჟის ნაციონალური ბიბლიოთეკის მინდობალებით. წერილები ნაწერნი არიან 1638—1730 წელთა შორის სამღვდელთა პირთა, მეფე ვახტანგ VI, ამის ოჯახის წევრთა მიერ. ერთი წერილი ეკუთვნის იმერეთის მეფეს ალექსანდრე მესამეს, რემელიც აცნობებს როსტომ მეფეს მწუხარებას მამუკისას, თვალეზ-დათხრილი ლევან დადიანის მიერ (+1594). № 55 წარმოადგენს წერილს ხონთქრის მურად IV წერილს სეფიშაჰის მიმართ; მოყვანილია (№ 54 და სხვ.) წერილები მარიამ დედოფლისა, როსტომის მეუღლისა, სპარსეთის მინისტრთან შესახებ მეუღლის სიკვდილისა 1658. ზოგი მათგანი ჩაითვლებიან ნიმუშად ქართული მჭევრმეტყველობისა. აღნიშნულია ვის, ვისგან, რა დროს, როგორ მიეწერება: „ეს სამძიმარი ცოლი რომ მოუკვდეს საპატიო კაცის შვილის მისის ამხანაგის კაცის ცოლისაგან მიეწერების“... „თვადებისაგან ეფისკოპოზს მიეწერების. ბატონს—ანუ ბატონიშვილს. ქართრველს მეფეს და კახს ბატონს დარბაისლისაგან მიეწერების“.

XXVI (მეოცდამეოთხე). in folio მხედრული ასოებით ნაბეჭდი და ნაწერი. „ვეფხისტყაოსანი აწ ახალი დაბეჭდილი ქარ-

09
6341

თულსა ენასა ზედა ამაღლებულისა საქართველოს მპყრობელი-
სათა, წარსაგებლითა მისივე მპყრობელისათა უფლისა ვახტან-
გისასა, შრომითა წარსაგებლითა მისივე მპყრობელისათა გაიმარ-
თა ხელითა ხელმწიფის კარის დეკანოზის შვილის მიქელასათა
ქალაქსა ტფილისს ქრ. აქეთ ჩლიბ. შემდეგ ნათქვამია ლექსად
ქართველთა მეფეთა დავითისაგან მომდინარეობაზედ და განსა-
კუთრებით ვახტანგზედ, რომელმაც გამოიწერა აღმბეჭდვნი
ვალახით.

პოემა იწყება სიტყვებით: „რომელმან შეჰქმნა სამყარო“
და სხვ. მინაწერი: „გურულის ასულის თუთასათვის საღონენ-
ბლად სულისა ჩემისა“.

დაბეჭდილი ტექსტი იწყება ტაეზიდან უზგ და შიგა და შიგ
ნაწერია ფიზ ტაეზამდის, საიდანაც ჩხზ-ის სულ დასტამბულია,
შემდეგ ისევ არეულია ნაბეჭდი და ნაწერი. ვახტანგ მეფის
შენიშვნები ბოლოს არიან მოქცეულნი.

XXV (მეოცდახუთე). ტყავზე in 8° ყდაში შეკრული საი-
თიკო ღვთისმეტყველება კითხვა მიგებით. დასასრულ მღვდელ-
მთაერის ლიტურგიისა განმარტება მოყვანილი.

ამით თავდება ქართულ ხელთნაწერთა სია პარიზის ნა-
ციონალურ ბიბლიოთეკაში. მკითხველი თითონ დააფასებს,
რამდენად ძვირფასნი არიან ჩვენი მწერლობის ისტორიისთვის
ზემო მოყვანილნი ზოგიერთ ნაშთთაგანნი. მათი გარჩევა და შე-
დარებითი დაფასება სხვა დროს და სხვა ადგილას შეტანილი
იქნება ამ სტრიქონების დამწერისაგან.

ა. ხახანაშვილი

09

6 341